

הרב יחיאל מיכל כ"ץ

ראש ישיבה

ביאור חדש בפירוש המשניות לרמב"ם בדין השוחט בשבת

א.

שנינו במשנה חולין דף י"ד. השוחט בשבת וביוהכ"פ אע"פ שמתחייב
בנפשו שחיטתו כשירה. וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה וז"ל: מומר השוחט
בשבת אם היה שוגג ולפיכך שחיטתו כשירה. ושם אמר ולמה לא תהא
שחיטת מזיד בשבת כשירה הואיל ואינו מחלל שבת ואינו שחיטתו פסולה
אלא אחר גמר שחיטה, ואם שחט אח"כ שחיטה שניה הוא שיהיה אסור.
דאי משיתחיל לעשות חבורה בצואר הבהמה, הוא מחלל שבת קודם שישחוט
שום דבר מן הוושט והגרגרת. ואם תרצה לבאר יותר מזה, תאמר בשעה
שישחוט קצת הסימנים קודם שיגמור השחיטה הוא מחלל שבת, ובשעה
שיגמור השחיטה הוא פסול. עכ"ל. ודברי הרמב"ם צריכים ביאור, למה צריך
להוסיף עוד ביאור ששחיטת מזיד בשבת השחיטה פסולה מטעם ששחט קצת
הסימנים קודם שגמר השחיטה. הלא כבר נימק הטעם שהשחיטה פסולה
מטעם שעשה חבורה בצואר הבהמה.

הנה הכרתי ופלתי סי' י"א מבאר סברת הרמב"ם שמתחלת השחיטה הוי
מומר משום דהוה מקלקל ע"מ לתקן הואיל ודעתו לגמור השחיטה הוי כמו
קורע ע"מ לסתור, ומוחק ע"מ לכתוב. ודבריו צ"ע איך זה דמי למחוק ע"מ
לכתוב, דהתם אי מוחק ואח"כ כותב, הא חייב שתים, משום דהמחיקה הוא
מלאכה בפני עצמה, וא"א לאחד ביחד הכתיבה עם המחיקה, אבל בשחיטה
לא שייך לחייב שתים משום התחלה וגמר דבשחיטה הכל רק מעשה אחד
ומכיון דא"א לחייבו משום ההתחלה בפני עצמה לא יתכן לעשותו למומר
בהתחלת השחיטה.

הנה הר"ן בחמש שיטות, על הקושיא דבשוחט בשבת הא ה"ל מומר
ושחיטתו צריך להיות אסור אומר: וז"ל: אבל בחוס' כתבו, דאפילו במזיד
ובפרהסיא שחיטתו הראשונה כשרה, שאינו נעשה מומר אלא עד גמר שחיטה
וראיה לדבר מדאמרינן בפרק אותו ואת בנו, דלרבנן דאמרי שחיטה שאינה
ראויה שמה שחיטה, שחט ראשון לשולחנו, ושני לע"ז, חייב משום או"ב

ואם איתא דשחיטה ראשונה שחיטה מומר חשבינן ליה, אמאי מחייבי רבנן והלא אינה שחיטה כלל, אלא נחירה בעלמא, אלא ודאי משמע שאין שם מומר עליו אלא מאותה שחיטה ואילך, ויש דוחין לומר, דלא דמי שבת לע"ז, דשוחט לע"ז כיון שאינו עובד אותה אלא עם גמר השחיטה בדין הוא שנכשיר שחיטתו הראשונה שהרי נעשית בהכשר, אבל השוחט בשבת הרי בתחילת שחיטתו חלל שבת, דחובל הוא, הלכך אפילו בשחיטתו הראשונה הוי מומר, ושחיטתו פסולה. ואין זה כלום אצלי, דבשבת נמי לא מחייב עד גמר שחיטה דמקמי הכי ה"ל מקלקל בחבורה דקי"ל דפטור. עכ"ל הר"ן.

הנה לפי פירוש המשניות הנ"ל מוכח בשוחט בשבת דמתניתין, דאי הוי במזיד הוי שחיטתו אסורה, משום דמיד שהתחיל לעשות חבורה בצוואר הבהמה, קודם שישחוט הסימנים, הוי מחלל שבת, ולא כדברי הר"ן שכתב דשחיטתו לפני הגמר ה"ל רק מקלקל, ומקלקל בחבורה הוא פטור ומהי המחלוקת בין הרמב"ם והר"ן. הנה בחידושי הגאון רע"א ביו"ד סי' ב' ס"ה מבאר המחלוקת בין הרמב"ם והר"ן באופן זה, וז"ל: דהרי באמת צריכים להבין הר"ן הנ"ל שאומר דבתחילת שחיטה הוא מקלקל, הא הוי מקלקל ע"מ לתקן. וצ"ל עפ"י מה שכתבו בתוס' בשבת ק"ו ע"א, ד"ה חוץ מחובל.

ותוכן דבריהם, דלר' יוחנן גם לר"ש מקלקל גמור בחבורה פטור, ולא מחייב רק בחובל וצריך לכלבו, ולר' יהודה גם בזה פטור, וע"ז כתבו לחלק לר"י, בין חובל וצריך לכלבו, ובין כל שוחט דעלמא בבי' אופנים, או בחובל וצריך לכלבו פטור, דאין דרך לחבול בשביל כלבו משא"כ בשוחט, או בחובל וצריך לכלבו אין התיקון מיד בשעת הקלקול אלא לאחר מכאן, לאחר שנעשה החבורה בא הדם, משא"כ בשוחט מיד בשעת הקלקול בא התיקון להוציא מידי אבר מן החי לב"נ. ולפי"ז אם נדון על תחלת שחיטה תליא בבי' תירוצים, לפי תירוץ האחד חייב כיון דהדרך כך לעשות תחלת השחיטה בשביל סופו, אבל לאידך תירוצא (שיטת ר"ת) דבעינן התיקון בשעת הקלקול, ממילא בהתחלת השחיטה עדיין לא בא התיקון, דהא עדיין לא יצא מידי אבר מן החי עד גמר השחיטה והוי ככל חובל וצריך לכלבו פטור, א"כ י"ל דזהו טעמא של הר"ן דס"ל כסברא ב' דתוס' הנ"ל. עכ"ל.

ודברי הגרע"א צריכים עיון. אם נימא בטעם הרמב"ם שס"ל כחירויך האחד שבתוס' דלר' יהודה חובל וצריך לכלבו פטור, משום דאין דרך לחבול בשביל כלבו, משא"כ בשוחט, זה יהא ניחא רק על גמר שחיטה, דחבלה בגמר שחיטה היא משום נטילת נשמה והתיקון הוא אכילת הבשר לישראל או אפילו לב"נ, אבל אם נאמר שהוא נעשה מומר משום חבלה בתחלת

השחיטה ומלאכת חובל לשיטת הרמב"ם דפוסק בפ"ח הל' שבת ה"ז דחייב משום מפרק והוא שיצא דם מן החבורה ואינו חייב עד שיהיה בדם שהוציא כגרוגרות וגם שיהיה צריך להדם שיצא מן החבורה, א"כ בכה"ג הא אין דרך בכך, דאין דרך לחבול צוארו של בהמתו בשביל צורך דם כגרוגרות, א"כ תירוץ האחד שבתוס' הנ"ל אינו עולה יפה לשיטת הרמב"ם, וגם שיטת ר"ת בתוס' שבת הנ"ל לא יתיישב לפי פסקו של הרמב"ם, וקושיית הר"ן על הרמב"ם במקומה עומדת דהא הוי שחיטה מקלקל, ומקלקל בחבורה פטור.

הנה הלב אריה יצא בדרך אחרת לגמרי להסביר דברי הרמב"ם שכתב דבמזיד הוי מומר ואי משום באותה שחיטה לא נעשה מומר מ"מ בשעה שישחוט קצת הסימנים קודם שיגמור הוא מחלל שבת ובעת שיגמור השחיטה תו הוי מומר, וז"ל: ולכאורה קשה הא בלאו הכי כל שחיטה מיקרי מקלקל, דבחייה עומדת לשלשה דברים, רק דאפילו הכיחייב לענין שבת, מחמת התיקון שהוציא מידי אבר מן החי, וא"כ בתחלת השחיטה הא עדיין לא תיקן והוי מקלקל ולא חילל שבת עדיין, והתיקון להוציא מידי אבר מן החי הוא רק בגמר שחיטה, ואז הוא מחלל שבת ולא מיקרי רק פעם אחת ולא נעשה מומר וכו' אבל לענ"ד לא שייך זה רק אם אינה לשחיטה אלא לבסוף ועל תחלתו אין תורת שחיטה רק כשאר חובל והוי מקלקל, אבל אם ישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף א"כ מתחלת השחיטה מיד מתחיל התיקון להוציא מידי אבר מן החי, דהא בכל מלאכה שיש בה תיקון אטו לא מיחייב עד שיגמור כל התיקון וה"נ כאן כיון דגם על ההתחלה חלה שם שחיטה א"כ מתחיל התיקון מיד בתחלתו והוי מחלל שבת, ובגמר השחיטה תו הוי פסול. והנה בזבחים דף ל' קאמר רבא עדיין היא מחלוקת דס"ל אליבא דר"מ דאינה לשחיטה אלא בסוף וכו'.

ולפי"ז מיושב דברי הרמב"ם הנ"ל דסתמא דגמ' ס"ל אליבא דר"מ דאינה לשחיטה אלא בסוף וכדקאמר רבא אליבא, לכך קאמר הגמ' שפיר ונוקמא במזיד כר"מ ואפ"ה לא הוי שחיטלת מומר דבפעם אחת לא נעשה מומר ואי משום דכבר חילל שבת בתחלת השחיטה, מ"מ כיון דעל ההתחלה לא חל שם שחיטה, רק שם חובל, וא"כ בתחלה הא הוי מקלקל והתיקון היא רק בסוף ובאותו פעם לא נעשה מומר, אבל הרמב"ם דפסק פ"א פסולי המוקדשין הלכה י"ח ישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף תו ליכא לאוקמי מתניתין במזיד דכיון דחל על תחלת שחיטה שם שחיטה תו הוי מחלל שבת בתחלתו דמיקרי מתקן וא"כ בגמר שחיטה תו הוי פסול לזה הוצרך לומר דמתניתין איירי בשוגג. עכ"ל.²

אמנם עדיין, אינם מתיישבים דברי הפירוש המשניות לרמב"ם הנ"ל, למה הוסיף הרמב"ם טעם נוסף שהשחיטה פסולה משום ששחט קצת הסימנים קודם שגמר השחיטה והוא מחלל שבת ובשעה שגמר השחיטה הוא פסול, ולא ניחא ל"י ההסבר הראשון שאמר שמשעה שהתחיל לעשות חבורה בצאור הבהמה, הוא מחלל שבת, ומפני זה השחיטה פסולה, ואיזו עדיפות היא שמלאכת החבורה מתחילה משחיטת הסימנים, ולא משחיטת הצואר.

ונראה לי לבאר את פירוש המשניות בביאור חדש. הנה הר"ן בפי"ד בפרק שמונה שרצים בשבת כותב. וז"ל: גרסינן בגמרא האי מסוכרייתא דנזייתא אסור להדיקה ביומא טבא ואמרינן התם דאפילו ר"ש מודה דהא פסיק רישיה ולא ימות. ופירש"י ז"ל דהיינו בגד שכורכן בברזא של חבית דאסור להדוקה בנקב משום סחיטה וכדאמרינן בפרק תולין (דף קמ"א) לא ליהדיק איניש אודרא אפומא דשישא, דילמא אתי לידי סחיטה.

אבל רב נתן בעל הערוך ז"ל כתב שאי אפשר שתהא הך מסוכרייתא בדפנה של חבית דאי הכי אע"ג דהוי פסיק רישיה כיון שאינו נהנה ביין הנסחט ממנה בכי האי גוונא לא מודה רבי שמעון אלא דוקא היכא דהוי פסיק רישיה וניחא ליה. (עי' תוס' כתובות דף ו' ד"ה האי מסוכרייתא דנזייתא אסור להדוקה. ועי' היטב הרא"ש בפרק הבונה בשבת).

ובעל הערוך מביא ראיות שונות שפסיק רישיה דלא ניחא לי מותר. לפיכך פירש הוא דהאי מסוכרייתא דנזייתא היינו סחימת הנקב שלמלעה דומיא דההיא דאמרינן בפרק תולין (קמ"א) לא להדוק איניש אודרא אפומא דשישא ומפני שהמשקה נסחט לתוך הכלי אסור שהוא נהנה בסחיטתו אבל ברזי הדפנות האלו שאינו נהנה בסחיטתו שרי להדוקינהו.

והר"ן דוחה את בעל הערוך וכן כל המקורות והראיות שהביא שם. וסובר שאפילו פסיק רישיה דלא ניחא ל"י ג"כ אסור³.

לפיכך כותב הר"ן כיון שדחינו ראיות אלו אפשר לפרש הך מסוכרייתא דנזייתא שהוא ברזא שבדופן החבית, אלא שעדיין קשה לפי שסחיטה זו אינה אב מלאכה אלא תולדה היא כעין מפרק, שהיא תולדה דדש, ובודאי לא דמי לדש, אלא היכא שהוא צריך למשקה שהוא נסחט ממנה, דהיכא שאינה צריך לו, לא דמי לדש כלל, ואמאי מחייב הוה ל"י כסוחט כבשין דאמרינן לקמן (קי"ג) דלגופו מותר, וכי תימא הרי מצינו איסור סחיטה אע"פ שאינו צריך למשקין הנסחטין, דאמרינן לקמן (קי"ג) ליעבר זימנין דמתווסין מאני מיא

ואתי לידי סחיטה, ובפרק חבית (קמ"ז:): תנן גבי אלונטית ולא יביאנו בידו ומפרש בגמרא משום סחיטה וכו', מכל הני לא אריא, שכבר פירש רבינו תם דתרי גווני סחיטה נינהו חד תולדה דמלבן. וחד תולדה דדש, וההיא דהוה תולדה דמלבן היינו דוקא בבגד המתלבן, ובמשקין המלבנים, ואפשר שאף היין מתלבן כדאמרינן התם (סוכה מ') לאכילה ולא למשרה, לאכילה ולא לכובסה, וההיא דהוה תולדה דדש איתנהו בכולהו משקין ובלבד שיהא צריך למשקין הנסחטין דומיא דדש, והך מסוכרייתא משום סחיטה, דמלבן אין בה, שאפילו ת"ל שהיין מלבן מ"מ אין המסוכרייתא מתלבנת, שאין דרך ליבון בכך, ומשום סחיטה שהיא תולדה דדש נמי ליכא שהרי אינו צריך למשקין הנסחטין, ולא דמי לדש וכיון שכן אמאי אסור להדוקה. י"ל דאין הכי נמי דמדאורייתא לא מיתסר אלא מדרבנן עכ"ל הר"ן.

ובגליון הש"ס ירושלמי שבת (פ"ז ה"ב) למד מדברי הר"ן כלל חדש בהאי דמחייב ר' יהודה במלאכה שא"צ לגופה זה רק באבות אבל בתולדות גם לר"י פטור. וז"ל: לפמש"כ הר"ן בס"פ י"ד דסחיטה כיון אינה אב מלאכה רק תולדה דדש, כל שא"צ למשקה הנסחט, אינה מלאכה כלל דלא דמי לדש, ומה"ט סוחט כבשים לגופן מותר. קשה אמאי חייב לרבנן, ואפשר שהירושלמי אזיל בשיטת ר"י בנו של ריב"ב שמביא לקמן דסחיטה אב מלאכה בפני עצמה. ובהכי יתפרש דברי הירושלמי בקצר לצורך עשבים פשיטא ליה דפטור, משום יפוי קרקע, כיון דיפוי קרקע אינו אב כי אם תולדה דחורש ואם אינו צריך אין כאן מלאכה כלל, דלא דמי לחורש, אבל בקצר ליפות חייב משום קוצר לרבנן דאב בפני עצמה היא ועי' בחידושי הרמב"ן דף קי"א עכ"ל הגליון הש"ס. ע"י במרכבת המשנה פ"א הל' שבת ביאור לירושלמי.

ובתוס' מועד קטן דף ב' ע"ב ד"ה וצריך לעצים כתבו "אבל אם אין צריך לעצים לא נאמר בו דחייב משום קצירה דלא דמי לקצירה דקוצרין למאכל או מידי שצריכים לאיזה דבר כגון רפואה וכיוצא בהן, ואם לאו שקוצרין לצורך גופן פטור דלא מחייב אפילו משום תולדה, דתולדה צריך שתהא דמי לאב מלאכה"⁴.

מחדושי הר"ן ותוס' מועד קטן מבואר דיסוד מלאכת תולדה היא מטעם הדומה לאב, ואם התולדה לא דמי לאב אין כאן מלאכה כלל.

הנה הרמב"ם בפ"ז הל' שבת ה"ה אומר: "התולדה היא המלאכה הדומה לאב מאלו האבות כיצד המחתך את הירק מעט לבשלו הרי זה חייב שזו

המלאכה תולדה דטחינה, שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה, וכל העושה דבר הדומה לזה הרי זה תולדות טוחן, וכן הלוקח לשון של מתכת ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב הרי זה תולדות טחינה ובהלכה ו' כותב וכן לכל מלאכה ומלאכה מאלו האבות יש להן תולדות על דרך זו שאמרנו ומגוף המלאכה הנעשית בשבת תדע מעין איזה אב היא ותולדות איזה אב היא". ובפ"ח שם ה"ד כותב: "כל זרע שקצירתו מצמחת אותו ומגדלתו כגון אספסתא וסלקא, הקוצרו בשגגה חייב שתי חטאות, אחת מפני שהוא קוצר ואחת מפני שהוא נוטע, וכן הזומר וצריך לעצים חייב משום קוצר ומשום נוטע. הרמב"ם מדגיש בתולדה דזומר והוא שצריך לעצים ואם אין צריך לעצים אין זה תולדה כלל כי אינו דומה לאב ואין זו מלאכה כלל. ואע"פ שהרמב"ם פוסק דמלאכה שא"צ לגופה חייב כר"י זה רק באבות אבל בתולדות אם אין דומה לאב יצאת מכלל מלאכה. ודוקא באבות מלאכות שהם ענין אחד חייב אפילו שלא נעשה לצורך גופן. וזה ההבדל בין אב לתולדה. ראה פ"ז שם ה"ב כותב הרמב"ם "כל אלו המלאכות וכל שהוא מענינם הם הנקראין אבות מלאכות, כיצד הוא ענין, אחד החורש או החופר או העושה חריץ הרי זה אב מלאכה שכל אחת ואחת מהן חפירה בקרקע וענין אחד הוא". והרמב"ם לא מזכיר באבות המלאכות שצריכין לגופן כי באבות הלא פוסק כר"י דמלאכה שא"צ לגופה חייב, אבל בתולדות כמו זומר שהוא תולדה דקוצר אינו חייב אלא בצריך לעצים ואם לאו יצאת מכלל דומה ולא הוי גם תולדה כמ"ש הר"ן ותוס' מועד קטן הנ"ל ע"י היטב בכסף משנה פ"א ה"ז שמביא בשם ר"א החסיד בנו של הרמב"ם הגדרת ויסוד מלאכה שא"צ לגופה, מלאכה שא"צ לגופה הוא מתכוין לגוף המלאכה אלא שאינו מכוין לתכלית המלאכה, אבל בתולדה אם אין לו צורך במעשה המלאכה כמו בזומר אם אין צריך לעצים יצאת מכלל התולדה ואינו דומה לאב ולא הוי מלאכה כלל, ע"י היטב במרכבת המשנה שם שמאריך הרבה בזה. ע"י היטב תוס' שבת צ"ד ע"א ד"ה רבי שמעון פוטר.

ולפי"ז אפשר לבאר דברי הפירוש המשניות הנ"ל. תמהנו למה מדגיש הרמב"ם אם תרצה לבאר יותר תאמר בשעה ששחט קצת הסימנים קודם שיגמור השחיטה ובשעה שיגמור הוא פסול. איזו עדיפות היא שמלאכת החבורה מתחילה משחיטת הסימנים ולא משחיטת הצואר.

לפי המבואר אתי שפיר. הנה הרמב"ם פ"ח הל' שבת ה"ז אומר: "הדש גרוגרות חייב ואין דישה אלא בגידולי קרקע והמפרק הרי הוא תולדה דדש חייב וכו' וכן החובל בחי שיש לו עור חייב משום מפרק והוא שיהיה צריך דם שיצא מן החבורה אבל אם נתכוין להזיק בלבד פטור מפני שהוא

מקלקל, ואינו חייב עד שיהיה בדם או בחלב שהוציא כגרוגרות".

הנה מבואר מכאן דהא דפסק הרמב"ם בפ"א הל' שבת ה"א דשוחט חייב משום נטילת נשמה הוא דוקא בשחיטה דאיכא מיתה מוחלטת, אבל בחבלה דהכאה אף שיצא דם אין נטילת הדם חשיב נטילת נשמה. נמצא דשוחט דהוא מלאכה של נטילת נשמה הוא אב מלאכה, אבל חובל דהכאה דחיובו משום מפרק אינו אלא תולדות דדשו. וזו כוונת פירש המשניות לרמב"ם בדין השוחט בשבת אם מלאכת תולדה כשאין צריך לגופה אם היא חשובה מלאכה או לא, דהנה סתם שחיטה כוונתו לצורך אכילת בשר, אבל אין כוונתו בשביל הדם דהרי הדם אסור באכילה וזה שהרמב"ם מסופק אם שחיטת צואר בתחלתו שאין שם נטילת נשמה והמלאכה הוא משום מפרק דהוא תולדה דדש וכיון שנעשה בלי כוונת צורך גופה אפשר שלא חייב ואינה חשובה מלאכה כלל דאין כאן דומה להיות תולדה וכמו בזומר ואינו צריך לעצים, אולם מתחילת שחיטת סימנים שפיר יש לחושבו למחלל שבת דזהו המלאכה משום נטילת נשמה והוא מלאכת אב וכיון שהרמב"ם מפקפק בזה לכן הוסיף ביאור נוסף "ואם תרצה לבאר יותר מזה" בשעה שישחוט קצת הסימנים הוושט והגרגרת בזה הוא עושה מלאכת נטילת נשמה ויהיה חייב אפילו שחט בלי כוונה לצורך גופה לשיטת הרמב"ם שפוסק כר"י דמלאכה שא"צ לגופה חייב.

ובזה אפשר לתרץ קושיית הפני יהושע ביצה דף י"ב מהשוחט בשבת בחוץ לע"ז חייב עליה ג' חטאות משום שבת, משום שחיטת חוץ, ומשום שחיטת ע"ז. למה אינו חייב ד' חטאות, משום שבת צריך להיות חייב שתיים משום מפרק ומשום נטילת נשמה, וכן מקשה הגרע"א למה בשוחט חייב רק משום נטילת נשמה ולמה אינו חייב משום מפרק כמו שפסק בפ"ה בשבת שם דחובל חייב משום דש ורק בחובל להזיק פטור משום מקלקל והכא בשוחט דלא הוי מקלקל יתחייב גם משום מפרק.

ולפי המבואר אתי שפיר, דהרמב"ם בפירוש המשניות הנ"ל מפקפק אם נעשה מומר בתחלת שחיטת הצואר קודם שחיטת הסימנים משום דיסוד הספק הוא דשחיטת הצואר הוא משום חובל והוא תולדה דדש ולכן בעינן שיהא עשייתו לצורך גופה של מלאכה והיא הוצאת הדם ובלאו הכי אינו דומה לאב אבל בסתם שחיטה אין צריך להדם ואינו מכוון לפרק הדם ועסוק רק במלאכת שחיטה להתירה לאכילה וכשר אפילו כשלא יצא דם כלל. לפי"ז אפשר לומר בפירוש המשניות הוא מפקפק בסברא זו, ביד החזקה הוא מכריע לפסוק דמלאכה שהיא רק תולדה וכל שלא עשה לצורך אין דומה

לאב ויצאת מכלל תולדה ואין כאן מלאכה כלל כדביארנו לפי שיטת הר"ן ותוס' מועד קטן ולכן הוא שם מבאר יותר ומביא דוגמא מזומר שהוא רק תולדה דקוצר בעינן דוקא שיהא צריך לעצים, ואם לאו אינו דומה לאב ואין כאן מלאכה כלל.

ונעים לי להביא כאן דברי אבא רבי ומורי מרן הגאון זצ"ל דברים הנוגעים והדומים לעניננו.

הרמב"ם בפ"ב הל' שבת הלכה ב' כתב: "המכבה כל שהוא חייב, אחד המכבה את הנר ואחד המכבה את הגחלת של עץ אבל המכבה גחלת של מתכת פטור, ואם נתכווין לצרף חייב, שכן לוטשי הברזל עושים מחמים של ברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו בחום כדי לחממו, וזהו לצרף שהעושה אותו חייב, והוא תולדת מכבה, ומותר לכבות גחלת של מתכת ברשות הרבים, כדי שלא יזקו בה רבים".

וע"ז כתב הראב"ד ואם הוא מכבה למה אינו חייב אע"פ שאינו מתכוין, ופסיק רישיה ולא ימות הוא, ואפילו לא יהא צריך לצורפו, הא איהו ס"ל כר"י. והיא קושיה גדולה על הרמב"ם, כיון דפסק כר"י דמלאכה שא"צ לגופה חייב ופסיק רישיה הוא אפילו אינו מכוין יהא חייב. והכסף משנה מקשה שם, "כתב הרמ"ק תימא אם צירוף הוא מה"ת היכי מותר לכבות גחלת של מתכת הא הוי פס"ר, ובגמ' לא אמרו כ"א אסור, אבל לא חייב ובפרק אמר להם הממונה יומא (דף ל"ד:) מפורש בהדיא דצירוף דרבנן הוא". והנה המגיד משנה שם כתב "בפרק כירה (דף מ"ב.) אמר שמואל מכבין גחלת של מתכת ברה"ר בשביל שלא יזקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ, ומקשינן אי כר"ש אפילו של עץ נמי, ותירצו דכר"י ס"ל בדין מלאכה שא"צ לגופה דחייב עליה. ומדברי רבינו שכתב שהכל תלוי בכוונתו נראה שכל שאינו מתכווין אין ראוי לומר ביה פס"ר ולא ימות וליחייב, מפני שכשהוא מתכוון הוא עושה מלאכה, וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל, שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי, דומה לקטימת קוסם שהזכרנו פי"א שכל שאינו קוטמו לחצוף בו שיניו, אע"פ שראוי לכך בקטימתו פטור שכל שהוא מפני תיקון כלי, מי שאינו מתקנו פטור, ואפילו לר"י המחייב דבר שאינו מתכווין וקרובים לזה דברי הרמב"ן ז"ל, והדבר מוכרח לומר כן לפי שיטת רבינו עכ"ל המגיד משנה. לפי"ז אבא מורי ז"ל מתרץ שלפי שיטת הרמב"ם יש מלאכה בשבת שהכוונה מחשיבו למלאכה כמו בנוטל קוסם של עץ מלפניו וקטמו לחצוף בו שיניו, או לפתוח את הדלת חייב מפני שהוא עושה כלי, אבל אם לא מכוין לחצוף בו שיניו או אעפ"י שקטמו וראוי לחצוף בו

שניו אינו חייב, ולא מיחייב אפילו לר"י דס"ל מלאכה שא"צ לגופה חייב, דלא עשה שום כלי כלל, ולא דמי לשאר מלאכות שבת כמו הבערה וכבוי ובונה ביתו וכו' שאין הכוונה עושה בו מלאכת כלי, אלא המלאכה עצמה, אבל כאן הכל תלוי בכוונתו, אם כוונתו לחצוץ בו שיניו בקוטם הקוסם הרי זה מלאכה של תיקון כלי, ואם אינו מתכוין לחצוץ בו שיניו לא הוי מלאכה כלל. ולפי"ז יתיישב היטב הגמ' יומא (דף לד:) תניא אר"י עששיות של ברזל היו מחמין מערב יוהכ"פ ומטילין לתוך צונן כדי שתפוג צינתן, והלא מצרף, אר"ב שלא הגיעו לצירוף, אביי אומר אפילו תימא שהגיע לצירוף דבר שאינו מתכוין מותר, ומי אמר אביי הכי והתניא בשר ערלתו אפילו במקום שיש בהרת יקוץ דברי רבי יאשיה והוינן בה קרא למה לי, ואמר אביי לר"י דבר שאינו מתכוין אסור (ופירש"י אלמא ס"ל לאביי כר"י), ומשני הנ"מ בכל התורה כולה אבל הכא צירוף דרבנן. ע"ש בתוס' שהקשו הא צירוף עששיות הוי פסיק רישיה מדפריך עליה מבהרת, ואפי"ה אמר שהוא מדרבנן. ובכריתות (דף כ') אמרינן בנתכווין לכבות העליונות והובערו התחתונות דלר"י דס"ל דבר שאינו מתכוין אסור, מה"ת חייב משום דהוי פסיק רישיה ולא ימות, ע"ש היטב.

ואבי אבא מורי ז"ל מתרץ לפי הביאור הנ"ל את דברי הרמב"ם באופן זה: דמלאכת צירוף אם הוא אינו מתכוין לא הוי מלאכה כלל, כמו בנוטל קוסם של עץ לחצוץ בו שיניו דאם אינו מכויץ לחצוץ בו שיניו לא הוי הקוסם כלי כלל, ולא הוי מלאכה כלל, כן בצירוף שחייב משום שכן לוטשים הברזל עושים, מחמים הברזל עד שיעשה גחלת ואם אינו מתכוין לצרף הגחלת לא הוי מלאכה כלל דלא הוי מעשה כלי כלל, אפילו לר"י דס"ל דבר אינו מתכוין לצרפו לא הוי מלאכה כלל ומיושב הגמ' הנ"ל וסרה קושית הראב"ד על הרמב"ם בפי"ב הל' שבת.

ולפי ביאורינו הנ"ל דברי הרמב"ם יותר פשוטים. הרמב"ם מדקדק בלשונו הזהב שמלאכת צירוף היה תולדות מכבה והרמב"ם לשיטתו סובר בתולדה כל מלאכה שא"צ לגופה יצא מכלל דומה לאב ולא הוי תולדה א"כ שפיר כתב הרמב"ם דאם אינו מכויץ לצירוף ואינו צריך לצירוף פטור דיצא מכלל תולדה, וכמו במלאכת זומר סובר הרמב"ם שאינו חייב אלא בצריך לעצים משום דזומר הוא רק תולדות דקוצר ואם אינו מכויץ יצאת מכלל תולדה ואינו דומה לאב ואין כאן מלאכה כלל והראב"ד דמשיג על הרמב"ם נראה שהוא סובר כמו שיטת התוס' בשבת ע"ג: בזומר ואין צריך לעצים אין שם מלאכה מטעם דאין דרך קצירה בכך ולא מחלק בין אב לתולדה. אבל הרמב"ם והר"ן ותוס' במועד קטן סברי שהתולדה צריך להיות דומה לאב

ולכן אם אינו דומה לאב אין כאן מלאכה כלל והכל כמו שנתבאר לעיל.

גם שמעתי מפי אבא מרי תירוץ על קושית הר"ן לפי הבנת הרשב"א את המשנה פי"ג בפרק האורג — הא למה זה דומה לנועל ביתו לשמרו ונמצא צבי שמור בתוכו. והרשב"א ז"ל כתב בלשון הזה ובירושלמי נראה שהתירו לנועל בתחלה ביתו ולשמור ביתו וצבי בתוכו, וכיון שהוא צריך לשמור ביתו אע"פ שע"י כך ניצד הצבי ממילא מותר ובלבד שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד וכו' ועל זה תמה הר"ן האיך אפשר במתכוין לנועל בעדו, ובעד הצבי יהא מותר וכי מפני שהוא צריך לנועל ביתו נתיר לו לעשות מלאכה בשבת, ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו אינו מתכוין לנועל בעד הצבי כל שהוא יודע שהצבי בתוכו, וש"א א לו שלא יהא הצבי נצוד בתוכו אסור והיינו דאמרינן בכולה מכילתין דמודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות, וזו שאמרו בירושלמי ענין אחר הוא לומר שאם נתכוין לנועל ביתו ולא נתכוין לצבי כלל, אעפ"י שאח"כ מצא הצבי שמור בתוכו מותר, כלומר שאינו מחויב שיפתח את ביתו וכו' עכ"ל הר"ן. וקושית הר"ן באמת חמורה על הרשב"א שמתיר אפילו במתכוין לצוד הצבי בשבת אם צריך לנועל ביתו לשמור את ביתו, דזה גרע מפסיק רישיה בדבר אינו מתכוין, וכאן הלא גם פסיק רישיה ומכוין לצוד גם הצבי⁵. ואבא מורי ז"ל תירץ שהרשב"א ס"ל במעשים כאלו כמו נעילת דלת בפני הצבי שנעילת דלת גופא אין שום מלאכה, אלא מפני שע"ז נצוד בתוכו נעשית בנעילת הפתח מלאכת צידה, א"כ רק הכוונה של הצידה גורם שנעילת הדלת תיעשה מלאכה, לכן אם מתכוין רק כדי לצוד הצבי אז מיקרי מלאכת צידה בנעילת הדלת, אבל אם מתכוין לנועל ביתו כדי לשמור הבית שזה מותר בודאי, א"כ הנעילה נעשית בהיתר, אלא מפני שהוא מכוין גם לצוד הצבי נאסר אותו לנועל את הבית, הוי כוונה בלא מעשה מלאכה, וכוונה בלא מעשה מלאכה כלל לא אסור בשבת מה"ת, משא"כ בשאר מלאכות שהן מלאכת שבת בעיקרם, אלא שאינו מתכוין באלו אבל כיון שפס"ר אסור אפילו לר"ש אפילו שס"ל דבר שאינו מתכוין מותר, משא"כ שרק ע"י כוונה נעשית הנעילת דלת מלאכת צידה בשבת, בעינן שתהיה כוונתו רק לצידה אז נעשה נעילת הדלת מלאכת שבת, אבל אם מתכוין גם לשמור ביתו שזה מותר, אז הכוונה גם לצוד הצבי לא מיקרי נעילת הדלת מלאכת שבת זה דעת הרשב"א.

אך לפי ביאורינו הנ"ל הכל אתי שפיר דגדר תולדה הוא הדומה לאב ואם אינו דומה לאב יצאת מכלל תולדה ואינה מלאכה כלל. הנה הרמב"ם פ"י הלכות שבת הי"ט כותב: "הצד דבר שדרך מינו לצוד אותו חייב כגון חיה עופות ודגים והוא שיצוד אותן למקום שאינו מחוסר צידה, כיצד כגון

שרדף אחר צבי עד שהכניסו לבית או לגינה או לחצר ונעל בפניו, או שהפריח את העוף עד שהכניסו למגדל ונעל בפניו, או ששלה דגים מן הים בתוך ספל של מים הרי זה חייב וכו' ובהלכה כ"ב, כתב המשלח כלבים כדי שיצודו צבאים וארנבים וכיוצא בהן וברח הצבי מפני הכל והיה הוא רודף אחר הצבי או שעמד בפניו והבהילו עד שהגיע הכלב ותפשו ה"ז תולדות הצד וחייב. ומבואר מדברי הרמב"ם דעיקר מלאכת צידה שהיא אב מלאכה הוא באופן שנעשה מתחילתו ועד סופו ע"י האדם הצייד וכמו שצייד שרדף אחר צבי והכניסו לבית ונעל בפנים, ולם כשלא עשה כל הצידה בעצמו רק בסייעו של כלבים אז נחשב לתולדה.

לפי"ז בנועל ביתו לשומרו ויודע שהצבי ניצוד בתוכה אין כאן מלאכת צידה כיון דצידה כזה לא נעשה כולו מצד הצידה ואינו אלא תולדה וממילא כיון שלא נתכוין לצורכו יצא מכלל דומה לאב ואינו תולדה והכל כמו שנחבאר.

הערות

(1) אולי אפשר לומר סברת הרמב"ם ככה: הנה בשבת ישנן מלאכות של תיקון ממש כמו חרישה, בונה, אופה וכיוצא בזה, אבל ישנן מלאכות שלא שייך לומר שהן כגדר תיקון בעצם החפצא של המלאכה, אלא אי צריך אותה המלאכה כמו מלאכת הוצאה או מלאכת צידה ג"כ שייך לדין מלאכת תיקון, דהא מפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב משום מתקן אע"פ שלא צריך לעשות פה אלא רק להוציא הליחה, או הורג מויק בשביל שלא ישכנו ולא בשביל שצריך לעורו ג"כ חייב, אע"פ שלא מכוין לתקן עצם המלאכה, אלא יש לו צורך להמלאכה גופא ולכן הוא חייב.

הנה רש"י בסוגיא חובל ומבעיר בשבת ק"ו ע"א פירש חובל וצריך לכלבו הוי מלאכה וחייב לר' יהודה, כיון דס"ל מלאכה שא"צ לגופה חייב, ותוס' חולקין ע"ז או מטעם דאין דרך לחבול בשביל כלבו, או דאין התיקון בא בשעת קלקול. לכאורה דברי רש"י תמהים מאד, הא אמרינן בשבת ע"ג וחגיגה דף י"ד, דאפילו לר' יהודה דס"ל מלאכה שא"צ לגופה חייב, זה רק כמתקן, אבל חופר גומא וא"צ אלא לעפרה פטור משום דמקלקל, א"כ חובל וא"צ אלא לכלבו, הא ג"כ מקלקל אליבא דרש"י שמפרש שם ד"ה מתניתין ר' יהודה — דאין לך חובל ומבעיר שאין מקלקל, ואפילו מבעיר עצים חחת קדירתו מקלקל הוא אצל עצים, א"כ למה אומר רש"י דחובל וצריך לכלבו חייב לר' יהודה משום דס"ל מלאכה שא"צ לגופה חייב, הלא חובל ומבעיר הוא מקלקל וכמקלקל ר' יהודה מודה דפטור. ע"כ צריך לומר דרש"י שם אומר בחובל וצריך לכלבו אף דמקלקל הוא אצל המלאכה, מ"מ מתקן הוא אצל אחרים. הנה חבלה גדר המלאכה היא הוצאת הדם והוצאת הדם זוהי צורך אצל אחרים א"כ אותו קלקול הוי תיקון אצל אחרים, אבל חופר גומא בביתו או בחצירו (כ"כ בכסף משנה פ"א הל' שבת שם) המלאכה היא הגומא ולא נטילת האפר, ובנין הגומא מקלקל הוא וגם אינו מתקן אצל אחרים. ראה רמב"ם פ"א הל' שבת הי"כ "כל המקלקלין פטורין, כיצד הרי שחבל בבהמה דרך השחתה וכן אם קרע בגדים, או שבר כלים דרך השחתה ה"ז פטור, וכן החופר גומא וא"צ

אלא לעפרה פטור משום מקלקל". לפי"ז אפשר לומר כוונת פיהמ"ש לרמב"ם הנ"ל התחלת השחיטה היא לצורך, א"כ לא דמי למקלקל שהוא פטור ששם במקלקל יש רק כוונת השחתה, אבל לא בחבלה דבתחלת השחיטה שהיא לצורך העושה המלאכה וכל שנעשה לצורך גם מקולקל חייב. או שנוכל לומר שלא דמי למקלקל, אע"פ שעשה מלאכה הואיל וכוונתו לקלקל כמבואר ברמב"ם הנ"ל, לכן בחבלה לצורך הדם אף דהוא קלקול לגבי המלאכה, מ"מ לגבי העושה הוא צורך ואינו כלל בדין מקלקל דמקלקל הוא רק כוונת השחתה שאינה לצורך, אבל תחלת שחיטה היא לצורך ואינו בגדר מקלקל.

(2) הנה לפי הלב אריה מתורץ עוד קושיה גדולה שגדולי האחרונים מקשים איך יכול הרמב"ם לומר דמתניתין איירי בשוגג, ובמזיד השחיטה פסולה מצד שחיטת מומר שזה נגד הסוגיא המפורשת בגמ' חולין ט"ו. "ונוקמי במזיד כר"מ" הא במזיד הוי מומר לרמב"ם. עי' היטב תוס' חולין דף י"ד ז"ה השוחט.

לענ"ד אפשר לתרץ קושיה זו בדרך פשוטה דהגמרא מיירי בצנעא ומחלל שבת בצנעא שחיטתו כשירה ולא הוי מומר, אבל במחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעכו"ם ושחיטתו נבילה. וכן מבואר ברמב"ם פ"ד הל' שחיטה הלכה י"ד "ואם היה מומר לעבודה זרה, או מחלל שבת בפרהסיא, או אפיקורס וכו' הרי הוא כעכו"ם ושחיטתו נבילה". וכן מוכח מלשון הברייתא דף ה' ע"א. מומר לנסך את היין ולחלל שבת בפרהסיא. ראה הרמב"ן והצל"ח שם.

אמנם עצם דברי הלב אריה קשים קצת. דבאמת גם חבלה דפטרינן אין זה משום דחסר ביה שם מלאכה אלא רק משום מקלקל והיכי דהוי מתקן הוא חייב, א"כ אפילו אם אין שחיטה אלא בסוף ותחלת השחיטה הוא רק בשם חבלה. הא אין החסרון דלא הוי שם מלאכה אלא רק משום דבתחלת השחיטה, ליכא עדיין התיקון, א"כ מאי נפקא מיניה בין שם חבלה ובין שם שחיטה, דהא העיקר הוא אי הוי בתורת מתקן או בתורת מקלקל, ואי לגבי חבלה לא מיקרי מתקן משום דתקין השחיטה בא בגמר השחיטה ולא בהתחלה, כמו כן לגבי שחיטה ואף דהתחלה מותרת, אף כ"ז שלא בא הגמר, ההתחלה אינה בתורת מתקן אלא עדיין מקלקל. עי' היטב שבת ע"ה שוחט משום מאי מחייב. ואולי כוונתו שהרמב"ם סובר אף בשחט מקצת הסימנים הוא מקלקל בתבורה, זה לא הוי מקלקל משום דישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף ואהני מעשיו אם יגמור השחיטה תהיה השחיטה כשירה וכיון דמקצת הסימנים כוונתו יותר ממיעוט הסימנים שיש בזה שיעור המעכב הכשר השחיטה שפיר הוי מתקן דאהני מעשין אם יגמור השחיטה בהכשר. השווה שבת צ"ד ע"ב בדין מהני מעשיו. ראה תוס' חולין כ"ט: ד"ה כגון שמוכח דסימן אחד לא מיחייב משום שבת שלא תיקן כלום אבל מלשון הרמב"ם לא מוכח כן, השווה שבת קל"ג:

(3) עי' בספר האבן האזל למורי ורבי הגאון וצל"ה שמבאר כוונת הערוך בדרך חדשה.
 (4) אך עי' תוס' שבת ע"ג: ד"ה וצריך לעצים מה שרב כהנא אמר זומר וצריך לעצים חייב שתיים אחת משום נוטע ואחת משום קוצר כתבו בתוס' שם בדרך אחרת "אפילו לר"י דמחייב במלאכה שא"צ לגופה בעינן שיהא צריך לעצים דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בענין זה מידי דהוה אקורע על מנת לתפור ומוחק ע"מ לכתב וכדאמר ר' יוחנן לקמן (קמה.) אחד כבשים ואחד שלקות שסחטן לגופן מותר, למימוהן חייב חטאת ואמאי שרי לגופן ליהוי כמלאכה שא"צ לגופה, אלא טעמא לפי שאין דישה בכך.

(5) עי' בשלטי הגבורים פ' האורג בביאור דברי הרשב"א שכתב דאע"פ שידוע שצבי בתוך הבית מותר לנעול הבית לשומרו וגם בשביל צידת הצבי וכבר תמהו עליו הר"ן והרמב"ן דהלא פס"ר הוא ואפילו אם אינו מכוין בשביל צידת הצבי רק כדי לשמור הבית ג"כ אסור כיון שע"י זה ניצוד הצבי ממילא, ועל זה כתב השלטי גבורים דכל מעשה שאפשר לעשות זולת הפס"ר או אפילו עביד אוחו מעשה בפס"ר שרי, דבפסיק רישיה אסור היינו דוקא

שבאותו מעשה דעביד הפסיק רישיה אינו מתכוין ואינו עושה דבר היתר עמו, אבל אם באותו הפסיק רישיה שעושה, עושה ג"כ דבר היתר עמו ויחכוין גם לדבר היתר או אפילו עביד פסיק רישיה ומכוין גם לו שרי עכ"ל.

(6) עי' באבני נזר הלכות מלאכת שבת סימן קצ"ד תירוץ אחר על קושית הר"ן על הרשב"א והוא: באינו מתכוין לצוד הצבי אף דהוי פסיק רישיה משום דהוי גרמא כיון שאינו עושה מעשה בגוף הצבי וכבר כתב הרא"ש ז"ל בהדק"י באנדרינא, דדוקא בהכניסו לחדר וסגר הדלת עליו חייב, אבל אם נכנס מאיליו וסגר עליו את הדלת פטור ופסק כן בשלחן ערוך, א"כ הכא נמי למה יתחייב בנעילת הדלת הא כתיב לא תעשה מלאכה הא גרמא שרי וע"כ כדמחלק ר' אשי בבא קמא (דף ס') בזורה ורוח מסייעתו אף בנזקין כהאי גוונא האי גרמא בשבת וחייב משום דניחא ליה בהכי דמלאכת מחשבת אסרה תורה ולהכי איכוין, והכי נמי כיון שנתכוין לצוד הצבי, מה שאין כן כשלא נתכוין הואי גרמא ופסיק רישיה לא מהני לחשוב גרמא כמעשה ע"ש.

